

MEETTAAL

TIJDSCHRIFT

VOOR LEIDSE

NEERLANDICI



In dit nummer:

Interview Marijke van der Wal ♦ Essay: Uit de klauwen van de macht ♦ Berry Dongelmans over Bert van Selm ♦ Recensies: *Jan onder de deecken*, *De Perzische muze in de polder* en *Skrywers in die strydperk* ♦ Terugblik: Team Warnar en de Academische Jaarprijs ♦ Ventiel ♦ Uit het veld: *The singing teacher* ♦ Onderzoek: Marijke Mooijaart over het Oudnederlands ♦ Gepromoveerd: Joost van Driel

JAARGANG 3 (2006) NUMMER 2

Colofon

Jaargang 3 Nummer 1
November 2006

Metaal

Tijdschrift voor Leidse neerlandici

Metaal verschijnt twee keer per jaar. Het blad wordt verspreid onder studenten en docenten van de Leidse opleiding Nederlandse taal en cultuur en onder de leden van Siegenbeek, Alumnivereniging Leidse Neerlandici. Voor andere belangstellenden is een jaarabonnement (EUR 12,50) beschikbaar.

ISSN 1573-6210

Postadres

Opleiding Nederlandse taal en cultuur
Postbus 9515
2300 RA Leiden

E-mail en website

metaal@siegenbeek.nl
www.siegenbeek.nl

Redactie

Marjon Bakker, Rob Counet, Berry Dongelmans, Caryn 't Hart, Pauline Hogerheijde, Ludo Jongen, Doortje Marijs, Elise van Walstijn, Suzanne de Werd (coördinator), Astrid van Winden (eindredactie)

Aan dit nummer werkten mee

Eveline de Bruin, Karin Eggink, Marijke Mooijaart, Jasper de Roos, Margriet Rutgers, Sander Sauvé

Opmaak

Team Landsbergen-Kruizinga

Druk en oplage

Labor Vincit, Leiden
350 exemplaren

Beeldmateriaal

Voorkantillustratie en tekeningen:
Ardi Warnar

Inhoud

REDACTIONEEL

Ronken..... 3

INTERVIEW

Marijke van der Wal: 'Er moet nog veel geëxploreerd worden'..... 4
Sander Sauvé

VENTIEL

Gouden toekomst voor neerlandici..... 7
Margriet Rutgers

ESSAY

Uit de klauwen van de macht.....8
Jasper de Roos

NOSTALGIE

Bert van Selm (1945-1991).....11
Berry Dongelmans

ONDERZOEK

Team Warnar blikt terug.....12
Pauline Hogerheijde

RECENSIE

Literatuur als wapen.....14
Karin Eggink

UIT HET VELD

The singing teacher.....16
Eveline de Bruin

ONDERZOEK

Nieuw: Oudnederlands..... 18
Marijke Mooijaart

RECENSIE

Jan onder de deecken.....20
Marjon Bakker

INGEZONDEN BRIEF

Caryn 't Hart.....21

RECENSIE

De Perzische muze in de polder..... 22
Berry Dongelmans

GEPROMOVEERD

Bedriegen en bedrogen worden.....23
Rob Counet

Ronken

A university education should be broad and general. But these students are trained, not educated. They are being stuffed like Strasbourg geese. Pappy mush is forced into them, just so one part of their brain can be fattened. Their whole minds are being ignored for the sake of that part of them which is marketable.

(Stephen Fry: *The Liar*)

Er klonken weer veel mooie woorden bij de opening van het academisch jaar in september. *Rectores magnifici* en gastsprekers beloofden eensgezind zich te zullen inzetten voor de kenniseconomie. In de troonrede sprak Hare Majesteit fraaie woorden over Nederland als kennisland. Tijdens de algemene beschouwingen buitelden de politici over elkaar heen om de kiezers duidelijk te maken dat het onderwijs bij hun partij in de beste handen is. Tot de verkiezingen van 22 november zullen er nog wel veel meer woorden gewijd worden aan het onderwijs. En over een jaar zullen soortgelijke ronkende woorden weer klinken, want dat er iets zal veranderen...

Gelukkig is er een lichtpuntje temidden van de politieke duisternis die ons allen omringt: de nieuwe *Metaal*. Met daarin onder meer een interview met de kersverse bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het Nederlands Marijke van der Wal en een essay over het marxistisch- experimentele proza van Jacq Vogelaar. Eveline de Bruin vertelt

over de opleiding singer/songwriter aan de Rock-academie Tilburg, die ze na haar studie Nederlands ging doen. Margriet Rutgers schrijft in Ventiel over begrijpelijke taal. Berry Dongelmans haalt in de rubriek Nostalgie herinneringen op aan zijn leermeester Bert van Selm. Marijke Mooijaart vertelt over haar onderzoek naar het Oudnederlands. Verder vindt u in deze editie een ingezonden brief, een interview met 'Team Warnar', de tweedeprijswinnaars in de NRC Academische Jaarprijs 2006 en recensies van de nieuwste publicaties van Karel Bostoën, Eep Francken en Marco Goud. Daarmee hopen we u voldoende afleiding te kunnen bezorgen in deze roerige politieke tijden. En u moet maar denken: wat die bobo's ook beweren, sommige dingen veranderen nooit: politici blijven domme dingen zeggen over het onderwijs, openingspeeches en algemene beschouwingen moeten ronken, op 3 oktober is het Leidens Ontzet en *Metaal* blijft u mooie verhalen leveren over de Leidse neerlandistiek.



SIEGENBEEKLEZING 2006

De Siegenbeeklezing 2006 vindt plaats op donderdagavond 16 november, met als titel 'Bilderdijk en *pantoufles*'. Willem Bilderdijk, 250 jaar geleden geboren, staat bekend als 'de grote ongenietbare', een ruziezoekende hypochonder. Maar hoe was het bij hem thuis? Kon je bij Bilderdijk logeren? Hoe ging hij met vrouw en kinderen om? Peter van Zonneveld schetst ons een portret van een aan de opium verslaafde romantische dichter als *pater familias*.

De lezing begint om 20.00 uur. Koffie en thee vanaf 19.30 uur. De locatie wordt bekend gemaakt op de website van de Opleiding Nederlands (www.nederlands.leidenuniv.nl). Aanmelden kan via een email naar Siegenbeek (bestuur@siegenbeek.nl).

‘Er moet nog erg veel geëxploreerd worden’

Interview met Marijke van der Wal

Je bent vanaf 1 januari 2006 benoemd tot bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het Nederlands. Die leerstoel is een initiatief van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, de KNAW. Waarom heeft de KNAW dat gedaan?

De Stichting Akademieerstoelen Geesteswetenschappen van de KNAW stelt een zo geheten KNAW-Mullerleerstoel in op terreinen die speciale bescherming of stimulering nodig hebben. Dat zijn vaak terreinen of specialismen waarvoor geen regulier hoogleraarschap beschikbaar is, terwijl voor de zichtbaarheid en bloei van een vakgebied een leerstoel van vitaal belang is. Tot mijn grote verrassing en vreugde heeft de KNAW de Leidse universiteit voorgesteld om zo'n leerstoel voor de historische taalkunde hier te vestigen en om mij daarop te benoemen.

Wat voor verschil maakt je nieuwe hoogleraarschap?

Het belangrijkste is het *ius promovendi*, het recht dus om promovendi te begeleiden. Promotiebegeleiding deed ik in het verleden al, maar dat kon formeel alleen als co-promotor. Nu kan ik zelfstandig promovendi aantrekken en ook gemakkelijker dan voorheen grotere projecten opzetten. De aanwezigheid van een leerstoel specifiek voor de *Geschiedenis van het Nederlands* is ook internationaal van belang: er zijn al diverse neerlandici extra muros die speciaal voor historisch taalkundige promotiebegeleiding naar Leiden komen. Dat is heel mooi en ik hecht ook aan de banden met de neerlandistiek extra muros. Natuurlijk komen er ook allerlei taken bij, maar laten we die niet op gaan noemen. Bij allerlei veranderingen blijft ook veel hetzelfde: mijn collega's, mijn werkplek en de studenten.

Laten we eens naar het verleden teruggaan. Wat is de reden dat je ooit Nederlands bent gaan studeren en hoe zag de studie Nederlands er toen uit?

Zoals bij zo velen trok aanvankelijk de literatuur. Ik begon in 1968, een voor oudere jongeren veelbetekenend jaar. De studie Nederlands had toen een vast programma tot en met het kandidaats met alle onderdelen van de neerlandistiek erin, behalve taalbeheersing: dat bestond toen nog niet. Ook in het doctoraal kwamen oudere letterkunde, moderne letterkunde en taalkunde in gelijke mate aan bod. Je specialiseerde je uiteindelijk met je doctoraalscriptie en, als je dat wilde, met je bijvak. Ik vond diverse kanten van het vak boeiend. Ik deed het nodige aan de historische letterkunde: na mijn kandidaats was ik namelijk drie jaar lang

Marijke van der Wal studeerde in Leiden Nederlandse taal- en letterkunde in de jaren 1968 tot 1975. Daarna werkte zij als wetenschappelijk medewerker historische taalkunde, later universitair docent en universitair hoofd-docent, aan de Opleiding Nederlands. Zij publiceerde diverse monografieën: *De taaltheorie van Johannes Kinker* (1977), haar proefschrift *Passieproblemen in oudere taalfasen* (1986), *Geschiedenis van het Nederlands* (in samenwerking met Cor van Bree) (1992 1^e druk, 2004 4^e druk), *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650* (1995) en de internetpublicatie *Aan mijn dierbare Cecilia, 16^{de}-eeuws lief en leed in brieven*.

Sander Sauvé behaalde zijn Bachelordiploma Nederlandse taal en cultuur in september 2006 en zet zijn studie voort binnen de researchmaster Taalkunde aan de Leidse universiteit.

student-assistent bij professor Zaalberg, de hoogleraar historische letterkunde. Mijn specialisatie werd taalkunde en mijn bijvak sloot aan bij mijn taalkundige belangstelling: ik deed taal filosofie en logica bij professor Nuchelmans. Toen ik over een scriptieonderwerp nadacht, zei Zaalberg dat Johannes Kinker (1764-1845) zo'n interessant figuur was. Hij bedoelde Kinker als letterkundige, maar ik ontdekte dat Kinker zich ook uitgebreid met taal had bezig gehouden. Binnen het Koninklijk Nederlands Instituut (KNI, de voorloper van de KNAW) had hij lezingen gehouden en die uitgewerkt in een gepubliceerde, heel eigen taaltheorie. Die taaltheorie is mijn afstudeeronderwerp geworden. Het was intrigerend om Kinkers knap ingewikkelde taalbeschouwing te analyseren. Kinker had zich intensief met de filosofie van Kant bezig gehouden en zijn taaltheorie bleek een toepassing van Kants denken op taal te zijn.

Welke leermeesters heb je gehad en hebben die leermeesters nog steeds invloed op je vakbeoefening?

Er zijn diverse docenten waaraan ik speciale herinneringen heb. Dat zijn soms zelfs mooie anekdotes. Tijdens je studie onderga je veel invloeden natuurlijk. Als ik erbij stil sta springen er een paar elementen uit, dingen die je van verschillende docenten hebt 'meegekregen'. Tijdens mijn kandidaats heb ik nog professor Stutterheim meegemaakt. Stutterheim had een kritische geest en dat stimuleerde ons studenten zeker tot kritisch denken. Damsteegt was de man van de taalkundige tekstanalyse; van hem leerde je filologische acribie. Model voor een geslaagd hoorcollege wa-

ren de colleges van Nuchelmans, juweeltjes die studenten uit allerlei opleidingen trokken. En er is natuurlijk ook Cor van Bree, die in 1968 zelf als wetenschappelijk medewerker begon, een voorbeeld van betrokkenheid bij studenten. Hij heeft het vak historische taalkunde in Leiden in de zeventiger jaren in stand weten te houden en te verrijken met aandacht voor taalvariatie in het heden. Veldwerk en zo, dat sprak studenten zeer aan. Zelf was ik overigens toch meer in de historische taalvariatie geïnteresseerd. Of die 'leermeesters' me nog beïnvloedden? Nee, dat kun je niet zeggen; je blijft jezelf verder ontwikkelen in de beoefening van het vak en dat doe je ook in contact en discussie met veel vakgenoten, nationaal en internationaal.

Wat vind je belangrijke aspecten van je vakbeoefening?

Ik vind het intrigerend om stukjes van de historische puzzel te achterhalen en in elkaar te passen. Ik ben nieuwsgierig enerzijds naar de taalkundigheid van het verleden en naar taalveranderingen die optreden, maar ook naar taalbeschouwingen in vroegere perioden. In mijn onderzoek heb ik tussen die twee, interne en externe taalgeschiedenis, heen en weer gependeld en ik heb ze ook gecombineerd. Zo is mijn proefschrift over de ontwikkeling van het passief in oudere fasen van het Nederlands een onderzoek naar taalfeiten en taalverandering, interne taalgeschiedenis dus. Het was ook taalvergelijkend. Dat vind ik boeiend: te onderzoeken hoe nauw verwante talen – zoals, in dit geval, de Germaanse talen – zich parallel kunnen ontwikkelen, maar ook kunnen uitwaaien.



ren. In mijn latere onderzoek naar het standaardisatieproces heb ik het onderzoek naar de taalfeiten gecombineerd met dat naar de taalbeschouwing en de normering in grammatica's. In mijn boek *De moedertaal centraal* maak ik ook vergelijkingen tussen het standaardisatieproces in de Nederlanden en dat in een aantal andere Europese landen. Die Europese context is belangrijk, ook bij onderzoek naar vroegere taaltheorieën. Wanneer je je niet realiseert wat de nationale en internationale context van een bepaalde taaltheorie is, mis je iets belangrijks.

Het filologische aspect krijgt tegenwoordig niet zo veel aandacht meer in de vakbeoefening, ook niet bij mij. Toch zijn teksten ons uitgangspunt: ze leveren historisch taalkundigen het onderzoeksmateriaal en door intensief met teksten bezig te zijn, vallen specifieke taalverschijnselen je op. Het toegankelijk maken van teksten heeft ook zijn bepaalde charme. Indertijd heb ik samen met Damsteegt een editie gemaakt van de *Roman van den Riddere metter Mouwen*, die is verschenen met een inleiding verzorgd door letterkundige collega's. Een paar jaar geleden heb ik, met de zeer gewaardeerde hulp van een oud-student, Jan Helwig, de sprong naar een elektronische editie gemaakt. Zo kwamen zestiende-eeuwse brieven gericht aan Cecilia van Spulde op het web te staan [zie <http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Cecilia/index.html>]. Teksten op het Internet plaatsen geeft weer heel nieuwe editiemogelijkheden. Dat kan de belangstelling voor het editiewerk wellicht weer terugbrengen.

In mijn vakbeoefening hecht ik ook zeer aan interdisciplinair werken. Zo heeft een belangrijk deel van mijn standaardisatieonderzoek indertijd plaatsgevonden binnen het prioriteitsprogramma 'Nederlandse cultuur in Europese context', in vruchtbare samenwerking met filosofen, theologen, letterkundigen en boekwetenschappers.

De grote lijnen zijn duidelijk. Zijn er ook bepaalde onderwerpen die telkens weer in je onderzoek opduiken?

Nee, niet echt. Ik heb het altijd al aantrekkelijk gevonden om veel verschillende onderwerpen aan te pakken. Ik keer niet na zo veel jaar weer terug op een eerder onderwerp. Alleen soms, wanneer een theoretische ontwikkeling het aantrekkelijk maakt een aspect van een eerder onderwerp opnieuw te bekijken, dan kom ik daar nog wel eens op terug, maar verder niet. Er zitten zoveel interessante kanten aan het vakgebied, er moet nog erg veel geëxploreerd worden. Ik grijp ook wel eens de kans iets minder voor de hand liggends, iets gekks te doen. Zo kwam bijvoorbeeld in een lezing op een buitenlands congres een Latijnse tekst over wolfskinderen aan de orde. Daar stond iets in over een Overijssels wolfskind. Ik dacht: hé, daar weet ik niets van. Ik heb dit geval onderzocht, en de

hele geschiedenis met pamfletten, archiefgegevens en al boven water kunnen halen. Dan is er plotseling de nodige mediabelangstelling. Dat is bijzonder en dat gebeurt zeker niet bij elk artikel dat je publiceert.

Het verschijnsel verandering: je vak gaat over taalverandering, maar hoe zit het met andere veranderingen? Is de studie veranderd in de loop van de tijd dat je colleges geeft?

Jazeker, maar dat is alleen maar natuurlijk. De vakbeoefening maakt een ontwikkeling door, dus ook de studie. Zo is bijvoorbeeld de aandacht voor tekstinterpretatie in de loop der jaren verminderd: vroeger kende de studie zowel Middel-nederlands voor gevorderden als zeventiende-eeuws voor gevorderden, die voor iedereen verplicht waren. Er zijn nieuwe onderdelen voor in de plaats gekomen: denk aan het tweedejaars-college *Taalverandering en Taalvariatie*, het college *Geschiedenis en Praktijk van het taalkundig bedrijf* en de module *Geschiedenis van de taalwetenschap: het nu en de roots*. Het zijn nieuwe onderdelen die ik met veel plezier, samen met collega's, heb opgezet.

En de onvermijdelijke vraag: zijn de studenten veranderd?

Ja en nee. In wezen zijn de studenten nog steeds hetzelfde en is ook het college geven eenzelfde activiteit, al kan de vorm waarin het gebeurt verschillen. Al zijn de programma's in de loop der jaren sterk veranderd, het blijft toch de driehoek tussen docent, student en stof en de wisselwerking tussen studenten en docent. Rendementsdenkers leggen meestal de nadruk op de docent die studenten de stof in hapklare, goed verteerbare brokken moet aanleveren en vergeten voor het gemak de invloed van studenten bij die activiteit. Als docent wil je studenten invoeren in je vak en het aantrekkelijke ervan laten zien, maar zeker in een gevorderde fase van de studie kan de actieve deelname van studenten je stimuleren om dieper op de materie in te gaan. Ik vind het altijd aantrekkelijk om in die interactie te zien dat studenten zich ontwikkelen en steeds verder komen.



Wat wél veranderd is, is dat er tegenwoordig veel studenten met een bijbaan zijn. Heel vroeger gingen sommige studenten na hun kandidaats direct lesgeven, waarna ze moeite hadden om nog aan hun doctoraal toe te komen. Nu zijn het meestal bijbaantjes op een ander gebied dan de studie; volgens mij is het een maatschappelijk verschijnsel van de laatste tien tot vijftien jaar. Ik vind het erg jammer: er is al zo weinig tijd om echt student te zijn. Of vind je dat een nostalgische opmerking?

Is er veel veranderd binnen de vakbeoefening?

De internationalisering, het contact met buitenlandse vakgenoten op congressen en in andere verbanden, is sterk toegenomen. Het gaat ook allemaal veel gemakkelijker met e-mail en zo. De komst van de computer, de digitalisering heeft veel veranderd, ook vakinhoudelijk. Digitalisering maakt het mogelijk je materiaal op een andere manier te benaderen en maakt bijvoorbeeld het vroegere monnikenwerk met systeemkaartjes voor je voorbeeldmateriaal aanzienlijk eenvoudiger. Toen ik mijn proefschrift schreef, was het al heel wat om de computer te gebruiken als tekstverwerker. Bert van Selm, Karel Bostoen en ik waren de eersten bij Nederlands die een computer kochten (er was nog geen enkele computer op het werk aanwezig). We namen alle drie, op advies van een deskundige student, een Apple IIe en een Brother-printer, dezelfde keus om elkaar bij problemen te kunnen helpen. Je was op jezelf aangewezen, er was geen technische ondersteuning, en wat dat betreft is er in de Letterenfaculteit nog niet zo heel veel veranderd....

Op 17 november vindt je oratie plaats. Daarin zal ongetwijfeld veel aandacht zijn voor je toekomstplannen, maar kun je alvast een tipje van de sluier oplichten?

Ja, ik wil het een en ander nog even als verrassing bewaren, maar iets wil ik er wel over zeggen. In mijn toekomstplannen spelen ego-documenten een belangrijke rol. Zij kunnen een verrassend zicht op de taalgeschiedenis geven. Ook heb ik mij voorgenomen, naast mijn plannen om de *Geschiedenis van het Nederlands* in onderwijs en onderzoek goed voor het voetlicht te brengen, om erfgoed uit de geschiedenis van het Nederlands – taalgeschiedenis is evengoed erfgoed – op een aansprekende manier toegankelijk te maken. Ik heb dat al wel eens gedaan onder de titel *De wording van het Nederlands* in een Teleac-programma. Er is veel te doen, er zijn veel mogelijkheden: ik verheug me erop om daar in mijn nieuwe hoedanigheid aan te gaan werken.

Sander Sawé



Gouden toekomst voor neerlandici

Ventiel is een rubriek waarin wij iedereen – student, docent en alumnus – de kans bieden het hart te luchten over onderwerpen die zijn neerlandistisch hart bezwaren. In deze aflevering is het woord aan alumnus Margriet Rutgers.

Taal is in! Als neerlandici kunnen wij ons hart ophalen. Nu de stormen over het groene en witte boekje weer geluwd zijn, staan de media vol met andere misstanden in de wereld van taal en letteren. Wat is het geval? Analfabeten, ambtenaren en allochtonen blijken iets gemeen te hebben. Zij kunnen niet goed lezen of schrijven. Ze moeten allemaal op taalles.

Begin september was de week van de alfabetisering. Alle kranten hebben er aandacht aan besteed. Onze gerestylede prinses Laurentien waarschuwt terecht, als voorzitter van de Stichting Lezen & Schrijven, voor de schrikbarende hoeveelheid 'laaggeletterden' in Nederland. Ons land telt namelijk 1,5 miljoen volwassenen die niet of nauwelijks kunnen lezen en schrijven. Een miljoen hiervan is geboren en getogen in Nederland. Slechts een half miljoen is van buitenlandse komaf. Deze laaggeletterden blijken Nederland een half miljard per jaar te kosten aan uitkeringen, gezondheidszorg en politie/justitie. Zij hoopt - net als ik - dat de overheid eindelijk het belang van maatregelen in gaat zien.

Logisch, zou je denken. Gebrekkige taalbeheersing heeft grote gevolgen. Het leidt tot nog meer schooluitval en mede daardoor tot minder kans op een baan. Toch komen ambtenaren op het idee om het taalonderwijs in het vmbo te schrappen.



Sommige ambtenaren doen dus domme voorstellen. Maar er is meer mis met ambtenaren. Over hun taalvaardigheid staat ook steeds meer in de bladen. Zij kunnen namelijk zelf niet schrijven. Beleidsteksten en zelfs folderteksten voor het grote publiek, schrijven zij in een soort koeterwaals. Vier miljoen mensen begrijpen bijvoorbeeld de folder over het nieuwe zorgstelsel niet, blijkt uit onderzoek. Terwijl het ministerie van VWS nota bene een zogenaamde notadokter in dienst heeft om de schrijvende ambtenaren te ondersteunen. Eén taaladviseur zal niet genoeg zijn voor zo'n groot ministerie.

Zelfs de politiek bemoeit zich er nu mee. GroenLinks vindt dat mensen recht hebben op klare taal van de overheid. De partij schreef daarom een 'initiatiefnota'. In korte zinnestukjes. Een greep uit de voorstellen: De overheid is verplicht duidelijke taal te gebruiken. De sociale dienst moet kijken of klanten een taal cursus nodig hebben. Er komt een 'Taalpolitie' die onbegrijpelijke taal moet opsporen. Lezers mogen ook aangifte doen. De Taalpolitie geeft taaladviezen. Een 'Taal Toets' voor alle voorlichtingsteksten van de overheid. Ten slotte vindt GroenLinks dat ministers het goede voorbeeld moeten geven. Zij maken nieuwe wetten en die wetteksten zijn vaak niet te volgen.

Ook allochtonen kunnen taalachterstand hebben. Zij hebben extra grote behoefte aan goed taalonderwijs. Thuis spreken zij vaak (nog) de moedertaal en op school moeten ze omschakelen. Wat blijkt? Het taalonderwijs wordt almaar slechter. Op alle schooltypen is steeds minder tijd voor Nederlandse les. Slecht voor iedereen en vooral slecht voor allochtonen. Zo laat minister Verdonk de taalles aan 'nieuwkomers' graag over aan de vrije markt. Zij toont daarmee weinig interesse voor de kwaliteit van het cursusaanbod. Alleen het eindresultaat telt voor haar: geslaagd of niet geslaagd. De oudere allochtonen moeten tevreden zijn met vrijwilligers.

De overheid moet de hand in eigen boezem steken. Geen halve maatregelen meer. Steek geld in taalonderwijs op alle niveaus en schep banen voor goed opgeleide docenten Nederlands. Trek deskundige redacteurs aan om teksten begrijpelijk te maken. Werk aan de winkel voor neerlandici.

Margriet Rutgers



Uit de klauwen van de macht

Toen Jacq Firmin Vogelaar enkele maanden geleden de Constantijn Huygensprijs won voor zijn gehele oeuvre, zal dat de wat minder recentelijk afgestudeerde lezers van *Metaal* herinnerd hebben aan colleges en werkgroepen van eind jaren zestig. Zij weten Vogelaar te plaatsen in het rijtje marxisme, materialistische literatuurtheorie, Benjamin, Adorno, *Ander Proza* en *Raster*. De huidige student Nederlands, die voor deze kennis niet uit zijn eigen herinnering kan putten, heeft toen Vogelaar die prijs won misschien zijn literatuurgeschiedenisboeken erop nageslagen.

Daarin vond hij dat Vogelaar experimenteel, ontoegankelijk proza schreef en zich betrokken voelde bij de maatschappij. Dat Vogelaar er marxistische ideeën op nahield is uit die literatuurgeschiedenissen echter nauwelijks op te maken. Het begrip 'materialistische literatuurtheorie' wordt niet eens genoemd. In mijn bachelorwerkstuk zocht ik naar verklaringen voor deze lacune in onze literair-historische kennis en met mijn masterscriptie heb ik geprobeerd het gat te dichten.

In mijn scriptie ga ik in op Vogelaars rol in de Nederlandse literatuurgeschiedenis, op de manier waarop zijn werk tot nu toe is geanalyseerd en op

zijn plaats binnen het gedachtegoed van de materialistische literatuurtheorie. Hierbij bespreek ik de uitspraken die Vogelaar als criticus deed over zijn eigen literatuur en het werk van tijdgenoten en plaats ik zijn roman *Vijand gevraagd* (1967) in het perspectief van de literatuuropvattingen die ik uit zijn kritieken destilleer. Voor de Metaallezers volgt hier een bewerking van mijn conclusie.

Mijn scriptie is afgestemd op een publiek dat weinig van de jaren zestig weet. Dit is een bewuste keuze geweest: in de literatuurgeschiedenissen wordt kennis van deze periode vaak onterecht bekend verondersteld.

Vogelaar en de Nederlandse literatuurgeschiedenis

De jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw waren in maatschappelijk opzicht rumoerig en vol beweging. Er werden pogingen ondernomen tot fundamentele maatschappelijke vernieuwing. Het Westen kende alom protestbewegingen met een anti-establishmentkarakter, een politiek linkse tendens en een sterk geloof in revolutionaire oplossingen, en Nederland maakte daar bepaald geen uitzondering op. Gedurende een korte periode wisten marxistische ideeën zelfs hun weg te vinden naar de universiteit. Het marxistische gedachtegoed heeft ook in de literatuur zijn weerslag gehad, en Vogelaar is van deze literaire stroming in Nederland een prominent vertegenwoordiger. Over zijn betekenis in de Nederlandse literatuur is echter nog weinig samenhangends te vinden. Wel is er uitgebreid onderzoek gedaan naar zijn literaire technieken, maar het verbinden van zijn sterk ideologisch bepaalde literatuurkritieken met zijn eigen scheppend oeuvre ontbreekt vrijwel geheel.

Vogelaars opvattingen sluiten aan bij het marxisme, en de marxistische kijk op de maatschappij heeft in de kunstwereld zijn pedant in de materialistische kunsttheorie. Aanhangers van deze theorie onderzoeken de relatie tussen kunst en maatschappij. Zo houdt de materialistische literatuurtheorie zich bezig met de vraag welk beeld van de maatschappij in literatuur tot uitdrukking komt, in hoeverre literatuur de heersende machtsverhoudingen in stand houdt en of literatuur een geschikt middel is om een maatschappelijke omwenteling te helpen veroorzaken. Sommige linkse denkers dachten dat dat mogelijk was, anderen waren van mening dat literatuur zelf zo-



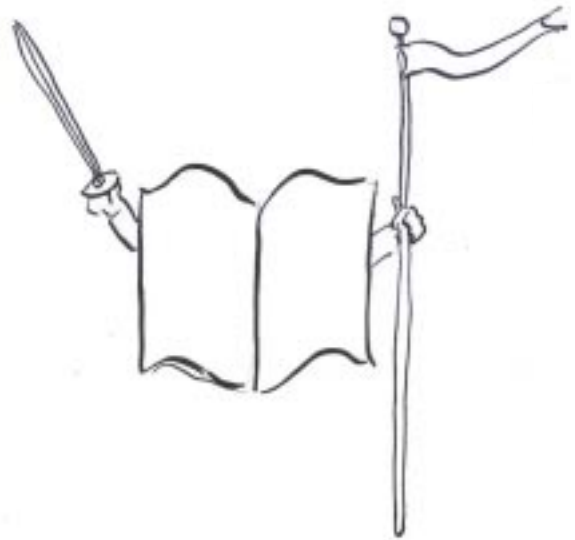
danig doordrenkt is van de heersende ideologie, dat iedere literaire uiting de maatschappelijke orde alleen maar verstevigt. Het standpunt dat Vogelaar rond 1970 in deze discussie innam, komt erop neer dat hij pessimistisch was over de mogelijkheden om met literatuur vooruit te wijzen naar betere tijden. Wel dacht hij zijn lezers, zowel met zijn kritieken als met zijn romans, bewust te kunnen maken van de ideologie die de samenleving in haar greep houdt.

Vogelaars kritiek op tijdgenoten

De kritieken van Vogelaar zijn dus bedoeld als ideologiekritiek. Vrijwel ieder boek dat Vogelaar in de vroege jaren zeventig voor *Raster* en *De groene Amsterdammer* bespreekt, vat hij op als een verdere versteviging van de conservatieve, westerse ideologie. Het marktdenken heeft er in Vogelaars ogen voor gezorgd, dat schrijvers zowel door uitgevers niet langer beoordeeld worden op de kwaliteit van hun ideeën of de vorm waarin ze die naar voren brengen, maar op hun marktwaarde. Als gevolg hiervan zijn schrijvers zich steeds meer op het publicitaire effect van hun woorden gaan richten, waardoor de maatschappij en alle belangrijke gebeurtenissen die daarin plaatsvinden niet in de literatuur terecht zijn gekomen. Als de maatschappij in het werk van de grote Nederlandse schrijvers al een rol speelt, dan is het als de grote boze buitenwereld. De romans gaan slechts over de problemen die zich als gevolg van die buitenwereld in de binnenkamers van de hoofdpersonen afspelen. De maatschappelijke problemen zelf krijgen zodoende een definitief, onveranderlijk karakter; het zijn de problemen van alle tijden, typerend voor hoe de menselijke soort 'nu eenmaal' in elkaar zit.

Een zelfde pessimisme spreekt volgens Vogelaar uit de manier waarop de kleinburger binnen de Nederlandse literatuur wordt behandeld. Schrijvers die door hem worden gerekend tot het 'Hollands Realisme' blijven steken in het beschrijven van de benepenheid van hun 'burgerlijke' hoofdpersonen, zonder dat zij op zoek gaan naar de oorzaken van die benepenheid. Ook komen slechts de huiskamers van de jaren vijftig aan bod, waardoor de wereldwijde maatschappelijke problemen van tien jaar later in deze werken zo mogelijk nog minder aan de orde komen dan bij de andere schrijvers. De pogingen van schrijvers om op een documentaireachtige manier te werk te gaan, vindt Vogelaar evenmin geslaagd. Ze bieden ons precies dat beeld van de werkelijkheid dat we al kennen, omdat de (gekleurde) waarneming zelf erin niet ter discussie wordt gesteld.

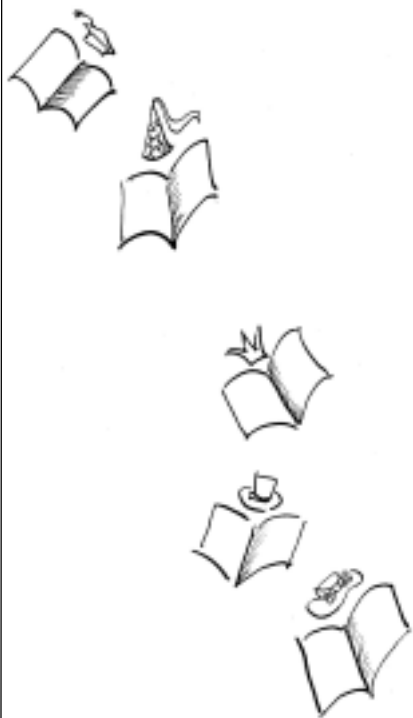
In mijn scriptie heb ik Vogelaars *Vijand gevraagd* geanalyseerd. We treffen daarin het antwoord op zijn kritiek op andere schrijvers aan. Vanuit Vogelaars idee dat de conventionele verhaalvorm ideo-



logisch bepaald was, kon hij niet anders doen dan een boek schrijven dat qua vorm zeer onconventioneel, en daardoor voor de meeste lezers ontoegankelijk of onleesbaar was. Binnen de materialistische literatuurtheorie geldt, dat de heersende ideologie tot uitdrukking komt in de geldende conventies van een tijd, en *Vijand gevraagd* houdt zich aan geen van de geldende romanconventies. Zo is er geen sprake van een plot of een hoofdpersoon die zich ontwikkelt. Op deze, en op andere manieren, heeft Vogelaar geprobeerd in ieder geval zijn eigen roman uit de klauwen van de macht te houden.

Vijand gevraagd is niet de enige roman waarin de onmacht van het individu tegenover de maatschappij aan bod komt. Deze onmacht wordt in dit boek gekoppeld aan de onwil van de kleinburgers om een maatschappelijke omwenteling tot stand te brengen. Afwijkend is met name, dat in *Vijand gevraagd* wordt ingezoomd op de structuren binnen de maatschappij die deze onmacht en onwil veroorzaken, en niet op de persoonlijke problemen van de personages. Niet alleen wordt de kleinburger dom gehouden met eenvoudige boeken en films, zodat hij nooit zelf over de maatschappij gaat nadenken; hij staat ook continu onder invloed van een stevig vijandbeeld dat in de ideologie van het Westen verankerd zit. Het machtigste wapen van de ideologie om veranderingen tegen te houden, is het inspelen op angst voor de ander en het andere.

Door deze angst lukt het de hoofdpersoon van *Vijand gevraagd* niet om zijn verhaal te vertellen. Zijn pogingen hiertoe stranden op de botte weigering van de andere personages om ernaar te luis-



teren. De hoofdpersoon belandt uiteindelijk in een spagaat: als hij kiest voor een manier van vertellen waarnaar wel geluisterd wordt, dan sluit hij zich aan bij de norm en de vorm van de heersende ideologie en als hij afwijkt, wordt er niet meer naar hem geluisterd. Deze problematiek komt overeen met de pessimistische ideeën over de revolutionerende kracht van literatuur die uit Vogelaars kritieken naar voren komen.

Als schrijver heeft hij met deze roman dan ook niet gebouwd aan een andere, betere wereld: in plaats van op een alternatief, loopt *Vijand gevraagd* uit op chaos. Deze chaos was voor Vogelaar verkiesbaar boven de bestaande orde in de maatschappij.

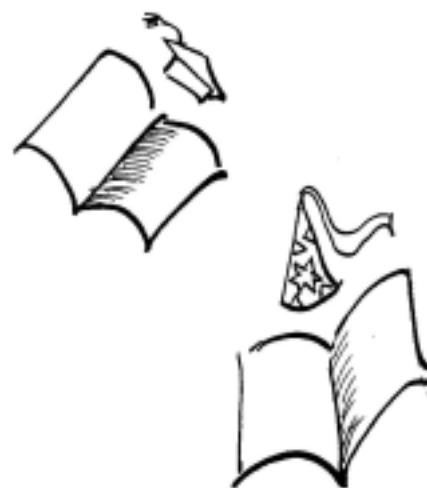
De technieken die Vogelaar daarvoor in zijn roman heeft gebruikt komen overeen met die van het postmodernisme, een literatuurstroming waarbinnen men zich eveneens bezighoudt met de manipulatieve kracht van taal en verhaal. Binnen het postmodernisme speelt het begrip 'belang' een belangrijke rol. In het kort komt dat erop neer dat iedereen vanuit zijn eigen belang die visie op de werkelijkheid zal uitkiezen die hem het beste uitkomt. De werkelijkheid zelf is onkenbaar, omdat de taal waarin zij beschreven is de waarneming manipuleert. De macht van de taal wordt binnen het postmodernisme inzichtelijk gemaakt door de werkelijkheid van verschillende kanten te belichten, door fantasie en verbeelding te vermengen en door andere ontologische grenzen, bijvoorbeeld die van de tijd, te ondergraven. Allemaal technieken die ook Vogelaar heeft gebruikt, en die Paul de Wispelaere waarschijnlijk tot zijn postmodernistische interpretatie van *Vijand gevraagd* hebben gebracht.

De Wispelaere schreef naar aanleiding van *Vijand gevraagd*: 'in the chaos of reality the opposites constantly approach each other and call up a climate of relativity in which no one idea can have an absolute meaning or value.' Er is echter één idee in dit boek waarvan de waarde of de betekenis niet wordt ondergraven. Vogelaar heeft namelijk het ontmaskeren van een door ideologie gekleurde werkelijkheidsbeleving niet zo ver doorgevoerd,

dat ook zijn eigen marxistische maatschappijvisie ter discussie komt te staan. De marxistische ideologie komt niet alleen naar voren in de stellingen achterin *Vijand gevraagd*, maar wordt ook uitgedragen in de actualiteiten die verwerkt zijn en in de manier waarop de fragmenten onder elkaar zijn gezet. Juist als de lezer zich door dit boek bewust wordt van de manipulatieve kracht van taal, zal hij ook de manipulaties die Vogelaar heeft uitgevoerd doorzien. Lenin heeft gezegd, dat het voor een auteur onmogelijk is om over de ideologische grenzen van zijn tijd heen te kijken. Het lijkt in ieder geval voor Vogelaar moeilijk te zijn geweest, om over de grenzen van zijn eigen ideologie heen te kijken. Hierdoor heeft hij de ideologie die de structuren van een maatschappij in stand houdt weliswaar inzichtelijk gemaakt, maar slechts voor een marxistisch georiënteerd publiek.

In mijn scriptie heb ik een beeld geschetst van de samenhang in het werk van Vogelaar. Hij is bij uitstek een representant van het revolutionair-marxistische denken van zijn tijd en heeft gepoogd zijn ideeën met literaire vernieuwingen gestalte te geven. De pogingen van Vogelaar zijn literair-theoretisch interessant en, ondanks dat het marxistische publiek in de loop van de jaren zeventig snel is geslonken, literairhistorisch van belang. Als de jaren zestig en de vroege jaren zeventig in maatschappelijk-politiek opzicht belangrijk moge heten, dan verdient Vogelaar daarin zijn historisch bepaalde literaire plaats.

Jasper de Roos



Bert van Selm (1945–1991)

In de rubriek Nostalgie halen alumni herinneringen op aan Leidse neerlandici die voor hen inspirerende leermeesters waren. In deze aflevering richt Berry Dongelmans de aandacht op Bert van Selm (1945-1991).

Toen in januari 1971 de Vakgroep Nederlandse taal- en letterkunde een eigen behuizing kreeg, rechtvaardigde de afstand tussen Rapenburg 70, waar de Centrale UB tot 1983 was gevestigd, en het Levendaal ook voor 'Nederlands' een eigen bibliotheek. Als vakgroepsbibliograaf – dat is meer dan een gewone bibliothecaris – werd Bert van Selm aangesteld. Hij had tot taak een instituutsbibliotheek op te bouwen waarmee zowel de studenten als de staf van de vakgroep uit de voeten konden. In het begin zat hij min of meer weggestopt in een zijkamertje van de bibliotheek in opbouw, die, net als het nieuwe instituut, gevestigd was boven een supermarkt aan het Leidse Levendaal. Noch in dat zijkamertje noch in de bibliotheek zelf had het daglicht enige toegang. Van Selm was nogal formeel, altijd in pak en met stropdas, en tegen de studenten was het U, Mijnheer en Mevrouw.

Geleidelijk ontpopte Van Selm zich ook als docent. Het college Basisapparaat dat hij introduceerde, bezorgde menig eerstejaarsstudent maagpijn. De precisie die hij eiste bij zijn opdrachten voor systematisch-bibliografisch onderzoek en titelbeschrijven was niet iedereen gegeven. Toch dwong hij door zijn manier van opereren al snel respect af en een aantal ouderejaars studenten dat nog nooit van bibliografie had gehoord, verzocht hem om een college heuristiek voor kandidaten. Ik was er één van. Op dat college leidde hij je door slim gecomponeerde zoekopdrachten langzaam maar zeker naar bronnen waarvan je voordien niet wist dat ze bestonden. Daarbij ging het hem niet eens zozeer om die bronnen zelf, maar vooral om het aankweken van een attitude ten aanzien van die bronnen. Het vinden ervan was één, maar dan begon het pas: je moest niet alles voor zoete koek aannemen, maar kritisch zijn, je eigen verstand gebruiken, en vooral alles controleren.

Hij zocht een student om bij de colleges Basisapparaat te assisteren (dat betekende opdrachten verzinnen en veel nakijken), maar ook om hem bij zijn eigen onderzoek te ondersteunen. En dat is de periode geworden waarin ik echt wetenschappelijk gevormd ben. Van Selm stuurde je het bos in om paaseieren te zoeken: je wist dat de te vinden informatie er moest zijn, maar waar die pre-

cies verborgen lag, werd er niet bij verteld. Hij voerde me binnen in de wereld van het boek, van bibliografieën, van handschriften, van verborgen drukkersregisters, kaartcatalogi. Van privébibliotheken, archieven en speciale collecties, waarvan die van de Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandel – toen nog aan de Nieuwe Prinsengracht, thans in de UB Amsterdam – de meest fascinerende was. Lange, maar vooral vruchtbare dagen heb ik er doorgebracht, op zoek naar de antwoorden op zijn vragen.

Na verloop van tijd stimuleerde hij me om zelf ook iets te gaan uitzoeken. Hij wees me op de rijkdom aan mogelijkheden die uit zijn eigen onderzoek (in die periode naar vroege schoolmeesters en hun schoolboekjes en naar boekhandelscatalogi) voortvloeiden. Mijn keuze viel op het annoteren van een dialoog uit een schoolboekje van de zestiende-eeuwse schoolmeester Gerard de Vivre uit 1573 die zich afspeelde in de boekwinkel van Jan van Waesberghe. Uit het gesprek tussen klant, boekverkoper en winkelbediende viel veel te leren over de gang van zaken in een zestiende-eeuwse boekwinkel-drukkerij. Het werd mijn eerste 'wetenschappelijke' stukje en verscheen als 'Gesprek op de Lijnwaet-merckt' in *Meta*, de voorganger van *Metaal*. Het 'le plaisir de se voir imprimé' is toen ontstaan en met publiceren ben ik tot op de dag van vandaag doorgegaan, mede dankzij Van Selm. Nog lange tijd heb ik van zijn vlijmscherpe, maar altijd opbouwende commentaar mogen profiteren.

Kritische lezing van stukken die hijzelf schreef, stelde hij op hoge prijs en na verloop van tijd kon ik hem menigmaal corrigeren of aanvullen. Kortom, hij nam je serieus en deed wat met je opmerkingen. Na een anderhalf jaar durend assistentschap studeerde ik af en kreeg een onderzoeksbaan bij de Vakgroep. De beide publicaties die daarvan het resultaat waren - de uitgave van Balthazar Huydecopers aantekeningen uit de originele notulen van het genootschap Nil Volentibus Arduum en de bibliografische beschrijvingen, analytische inhoudsopgave en indices van de tijdschriften *De Stroom/Het Getijd* - kwamen mede door zijn inspirerende leiding tot stand. Een leermeester om nooit te vergeten.

Berry Dongelmans



Team Warnar blikt terug

Tweede plaats in de Academische Jaarprijs 2005-2006

Het NRC Handelsblad loofde een prijs van 100.000,- euro uit voor de beste vertaling van wetenschappelijk onderzoek naar een groot publiek. Het Leidse team met literatuur-historicus Geert Warnar als aanvoerder, begaf zich in de strijd met het onderzoek van Anneke Mulder-Bakker over de stads-kluizenares.

Het team schopte het tot ieders verrassing tot de finale, maar moest het uiteindelijk doen met een tweede plaats. Hoe groot is de teleurstelling en is er nog wel een leven ná de Academische Jaarprijs? *Metaal* blikt terug met drie van de vijf teamleden: Geert Warnar, Janneke Grooten en Caryn 't Hart. 't Hart: 'Het maakt eigenlijk niet zo veel uit dat we geen eerste zijn geworden!'

Even voor wie het allemaal gemist heeft: Wat is er in het kort gebeurd het afgelopen jaar?

Caryn: Het begon ermee dat we werden gevraagd om mee te doen. Toen zei ik nog zoiets van: "Nou, daar heb ik eigenlijk helemaal geen tijd voor!" En voor ik het wist werden we tot mijn stomme verbazing genomineerd als Leidse inzending. Vanaf dat moment kwamen we wekelijks bij elkaar. Uiteindelijk moesten we het plan gaan presenteren. Geert: Dat was in Utrecht, in die duistere disco. Caryn: Ja, in Tivoli, wel een vreemde locatie.

Kunnen jullie in het kort uitleggen wat dat plan was?

Geert: We wilden de stadskluizenares illustreren in een kerk in Zaltbommel. Niet iedereen was er trouwens van overtuigd dat er in die kerk vroeger ook daadwerkelijk een kluizenares zat, maar het was wel een zeer mooie en geschikte locatie.

Waarom hebben jullie gekozen voor dit onderwerp?

Caryn: Omdat het simpelweg nooit gedaan was. Daarnaast willen we iets veranderen aan het eenzijdige beeld dat de mensen van de middeleeuwen hebben. Vrouwen waren geen figuren die overal buiten stonden. De stadskluizenares was namelijk als het ware een informele godsdienstlerares, daardoor konden deze vrouwen zich prominent manifesteren in een stad.

Een eis van de Academische Jaarprijs was, dat er sprake moest zijn van een maatschappelijk belang. Hoe formuleren jullie het maatschappelijke belang van dit onderzoek?

Geert: Door het onderzoek leer je na te denken over verschijnselen van vroeger die nu ook nog relevant zijn. Je leert naar de eigen situatie te kijken.

Caryn: Het is vooral het idee om met de middeleeuwen een andere maatschappij naast de onze te houden. Kijk, tegenwoordig is een vrouw vanaf haar vijftigste al aan het afbouwen, maar als je vroeger op die leeftijd een kluizenares werd, begon je als het ware aan een tweede carrière.

Wat maakte dit plan volgens jullie goed genoeg om kans te maken? Heeft het ermee te maken dat het de enige alfa-inzending was tussen de plannen over koudwaterkorallen, atoomlithografie, vloeibare energie, enz?

Caryn: Wij hadden een compleet, goed plan.

Geert: De pijn van het verliezen zit hem bij Janneke en Caryn vooral in de presentatie. De teams moesten zich toen presenteren in de disco, daar ging het vooral om. Onze presentatie was eigenlijk het meest gelikt van alle drie.

Caryn: De winnaars gingen eigenlijk best wel af...

Geert: Het frustrerende is, dat de humaniora het weer moeten afleggen tegen de bèta-studies. Ik had de indruk dat de jury het te ver vond gaan om de enige alfa's te laten winnen.

Caryn: Ik vond ook dat wij de spreiding met betrekking tot de doelgroep beter voor ogen hadden. Zo was het plan om ook een website te maken met een gedeelte voor scholieren, leken, studenten en wetenschappers. Bovendien was ons idee 'landelijker'. Het team van Wageningen richtte zich alleen op Wageningen zelf.

Geert: Je ziet, de druiven zijn nog steeds zuur!

Maar waarom hebben jullie dan niet gewonnen?

Caryn: Een bezwaar tegen ons plan was waarschijnlijk dat het pas in 2007 uitgevoerd kan worden. We hebben nog gevraagd of dat een probleem was en toen zeiden ze van niet. Waarschijnlijk vonden ze het toch wat te lang duren. Tegen die tijd is al weer bijna de volgende Academische Jaarprijs.

Nu gaat er dus ook nog eens 100.000 Euro aan je neus voorbij. Wat heeft het wel opgeleverd?

Caryn: We dachten dat we het onbetaald deden, maar dat was dus niet het geval. We kregen achteraf nog best een aardig bedrag. Het is in ieder geval nog niet op!

Geert: Bovendien worden we opgenomen in het activiteitenprogramma ter promotie van Leiden.

Janneke: We gaan gewoon verder met het plan zoals we dat wilden uitvoeren. Het LUF (Leids Universiteits Fonds- red.) wil het misschien gaan financieren, maar daar zijn we nog mee bezig.

Hoe kijken jullie terug naar het afgelopen jaar, nu alles weer wat tot rust gekomen is?

Caryn: Het was geweldig, maar natuurlijk hadden we ook wel stress. Je hebt met deadlines te maken.

Janneke: We waren ook continu verbaasd. We hadden er niet op gerekend dat we zo ver zouden komen.

Caryn: We hadden eigenlijk allemaal al andere dingen gepland.

Janneke: Maar toch heb ik een heel leuk en leerzaam jaar gehad.

Caryn: Vooral het samenwerken met andere disciplines was zeer leuk.

Caryn: Ja, want we gaan gewoon door met de realisering van het plan.

Janneke: Ik wilde eerst gaan reizen, maar toen kwam opeens dit. Het eerste project is de manifestatie in Zaltbommel.

Geert: Daar komt een uitvoering van een dertiende-eeuwse sacramentenliturgie die nooit eerder is uitgevoerd. Ik ga me wat dat betreft de komende tijd bezig houden met het binnenhalen van het geld.

Caryn: Het maakt dus uiteindelijk niet zo veel uit dat we geen eerste zijn geworden!

We gaan dus nog van jullie horen, zoals jullie al op de site aankondigen.

Pauline Hogerbeijde



Het volledige team bestaat uit: Caryn 't Hart (studente Nederlands), Janneke Grooten (neerlandicus) Henk 't Jong (student geschiedenis), Anneke Mulder-Bakker (historicus) en Geert Warnar (literatuurhistoricus).

Kluizenaresen en de vrouwenbeweging

Ook het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV) gaat zich bezig houden met de stadskluizenaresen. In samenwerking met het IIAV wordt er een website gemaakt en een serie debatten georganiseerd over vrouwen en religie door de tijd heen.

De ideale kluizenares

Je moet bereid zijn om in een kleine vochtige ruimte tegen een kerk aan te gaan wonen, maar dat is nog niet alles. De ideale kluizenares moet zich kunnen herkennen in de volgende profielschets: 'Door een strenge ascese en voorbeeldige deugdbetrachting heeft de kluizenares zich ontworsteld aan de beperkingen van het menselijke bestaan. Zij bezit de ware rust en kan daarom ongehinderd Gods stem horen. Zij geniet mystieke extases tijdens welke zij toegelaten wordt tot de hemel. Zij ziet dan wat anderen alleen van horen zeggen hebben, zij weet dan met de onfeilbaarheid Gods wezen eigen.' (bron: www.academischejaarprijs.leidenuniv.nl)

De kluizenares in de schijnwerpers

De stadskluizenares was een bepaald type religieuze vrouw. Deze vrouwen hadden zich teruggetrokken uit de gewone wereld, niet in sociaal of spiritueel opzicht, maar fysiek. Zij woonden in cellen aan de zijkant van de stadskerk, maar bleven wel contact houden met de stadsbevolking' (bron: www.academischejaarprijs.leidenuniv.nl).

Voorheen was er weinig over de stadskluizenaresen bekend, waardoor men dacht dat het fenomeen weinig voorkwam. Met dit vooroordeel rekent Anneke Mulder-Bakker af in haar laatst verschenen boek: *Lives of the Anchoresses. The Rise of the Urban Recluse in Medieval Europe*. (Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2005).

Literatuur als wapen

De Zuid-Afrikaanse literatuur bekendmaken bij een groot publiek. Dat beogen Eep Francken en Luc Renders met hun boek *Skrywers in die Strydperk*. Dat leverde ons een mooi boek op met – behalve de literatuur – ook veel ruimte voor de maatschappelijke en culturele context van de boeken.

Zuid-Afrika staat bekend om zijn bewogen politieke geschiedenis en een roerige maatschappij met sterk verschillende bevolkingsgroepen. Vrijwel iedere Nederlander heeft wel gehoord van de Apartheid, Nelson Mandela en de Boerenoorlog. De historische en talige band die ons land met Zuid-Afrika heeft kan hiermee te maken hebben. Desondanks mag de Zuid-Afrikaanse letterkunde hier (met uitzondering van de wetenschap) op minder belangstelling rekenen. Hoewel de aandacht de laatste jaren wel enigszins is toegenomen in de vorm van bijvoorbeeld televisiedocumentaires en bloemlezingen, lijkt het merendeel van de Nederlandse en Vlaamse lezers, boekhandelaren en uitgevers de Zuid-Afrikaanse literatuur links te laten liggen. Het in 2005 met de Elisabeth Eybersbeurs bekroonde boek *Skrywers in die Strydperk* van Eep Francken en Luc Renders kan hier verandering in brengen.



De Zuid-Afrikaanse literatuur is onder meer zo interessant, volgens de auteurs, omdat ze zeer betrokken is bij haar eigen samenleving. Zuid-Afrikaanse schrijvers leverden en leveren met hun werk een actieve bijdrage aan een betere samenleving. Tegelijkertijd is het juist die specifieke context –

nog afgezien van de toch wel aanwezige taalbarrière – die het voor Nederlandstalige lezers zo lastig kan maken. Met *Skrywers in die Strydperk* beogen Francken en Renders een handreiking te bieden bij het lezen en bestuderen van deze boeiende literatuur. Uitgangspunt van het boek is het al genoemde sterk maatschappelijke karakter van de Zuid-Afrikaanse literatuur. De koloniale samenleving, identiteitsproblematiek en vooral de verhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen spelen daarbij een belangrijke rol. Het boek bestaat uit drie delen: het eerste biedt een historisch overzicht, het tweede benadert de Zuid-Afrikaanse letteren vanuit een thematisch perspectief en in het derde deel zijn ten slotte zes recente Afrikaanse verhalen opgenomen.

Overzicht

Het eerste deel begint met een bondig overzicht van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. Het is uitgebreid genoeg om een duidelijk beeld te krijgen van de historische lijn van de zeventiende eeuw tot nu, zonder dat de lezer de rode draad uit het oog verliest door allerlei details. Bovendien wordt vrij duidelijk aangegeven voor welke aspecten niet de ruimte is om er dieper op in te gaan, zodat men altijd de mogelijkheid heeft zich daar in een ander

boek verder in te verdiepen. Het tweede hoofdstuk in dit eerste deel biedt een beknopte weergave van de ontwikkeling van de Afrikaanse taal. Het gaat daarbij vooral om het ontstaan van het Afrikaans (Nederlands vermengd met elementen uit de talen van de oorspronkelijke bewoners) en de politieke en sociale connotaties (en vooroordelen) die deze taal door de jaren heen gekend heeft. De laatste twee hoofdstukken van deel I geven een historisch overzicht van de literatuur van Zuid-Afrika. In elk hoofdstuk komen in

chronologische volgorde per auteur de belangrijkste werken en kenmerken aan de orde. Hoofdstuk drie gaat over de Afrikaanse literatuur: de literatuur die geschreven is in de taal van de eerste Europeanen in Zuid-Afrika. Hieronder vallen ook enkele auteurs die in het Nederlands schreven. In

hoofdstuk vier wordt de andere literatuur van Zuid-Afrika besproken: die in de oorspronkelijke Afrika-talen en die in het Engels. Deze twee hoofdstukken bieden samen een zeer compleet overzicht van de Zuid-Afrikaanse letterkunde. Hoewel het hier en daar iets te veel het karakter van een opsomming krijgt, is er voldoende ruimte voor de bespreking van afzonderlijke auteurs. Bovendien worden er enkele stromingen en groeperingen aangewezen, waardoor ook het verband tussen schrijvers onderling aan de oppervlakte komt.

Thema's

Het tweede deel, bestaand uit acht hoofdstukken, behandelt de Zuid-Afrikaanse literatuur vanuit een thematische invalshoek. De thema's hebben allemaal te maken met kenmerkende onderdelen van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis en maatschappij, die ook in de literatuur een belangrijke rol spelen. Het eerste hoofdstuk van dit deel gaat over de (kritische) houding van schrijvers tegenover de apartheid. In het volgende hoofdstuk komt naar voren hoe generatieconflicten met betrekking tot de Afrikaner ideologie, en de daaruit voortvloeiende identiteitsproblematiek, in de literatuur verwerkt worden. Andere thema's die aan de orde komen zijn (de terugblik op) de Boerenoorlog en de beeldvorming van de oorspronkelijke, zwarte bevolking van Zuid-Afrika. Verder komen ook de historische roman, het proza van bruine schrijvers en de diasporaliteratuur (geschreven door of handelend over Afrikanen die hun land – uit onvrede – verlaten hebben) aan bod. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de literaire reflectie op de post-apartheidsperiode en de problemen die daar nog bij komen kijken. De behandelde thema's zijn interessant en divers. Uit de bondige, heldere hoofdstukken wordt veel duidelijk over de rijkgeschakeerde literatuur die Zuid-Afrika biedt en (zeker in combinatie met het eerste deel van het boek) vooral hoe nauw verbonden zij is met de politieke en maatschappelijke werkelijkheid.

De combinatie van twee delen met verschillende benaderingen is een van de grote verdiensten van dit boek. Het eerste deel is als naslagmiddel of om de grote lijnen van de Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis te overzien zeer geschikt. Het tweede deel groepeerde de schrijvers en hun werken in afzonderlijke thema's, waardoor bepaalde verbanden meer uitgelicht en uitgediept kunnen worden. Vrijwel nergens ontstaat de indruk dat de

auteurs in de verschillende gedeelten in herhaling vallen. Natuurlijk komen sommige schrijvers zowel in deel I als in deel II voor, maar meestal worden in het tweede deel dan andere aspecten uitgediept of andere werken uitgebreider behandeld.



De twee delen vullen elkaar dus goed aan. Het derde deel, met daarin zes hedendaagse Afrikaanse verhalen, vormt een mooie toevoeging aan de rest van het boek. Ze bieden een treffende illustratie bij het beschrevene in de eerste twee delen.

Al met al hebben Eep Francken en Luc Renders met *Skrywers in die Strydperk* een uitstekend werk geleverd. Het boek is door zijn opzet zeer volledig en blijft daarbij overzichtelijk. Een pluspunt is ook de levendige, soms zelfs enthousiasmerende toon, zonder dat hierin de zakelijkheid en helderheid verloren gaan. De Zuid-Afrikaanse samenleving en de geëngageerde literatuur die zij voortbrengt, zijn erg interessant en de lezer krijgt daar door dit boek een goede indruk van. Of men nu wetenschapper is of leek, wie de Zuid-Afrikaanse literatuur nog niet zo ontdekt heeft, zal er door het lezen van *Skrywers in die Strydperk* zeker door gegrepen worden.

Karin Eggink



Eep Francken en Luc Renders: *Skrywers in die strydperk. Krachtljnen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde*. Amsterdam: Bert Bakker, 2005. 335 p. Prijs: Eur 27,50.

The singing teacher

Zoveel alumni, zoveel carrières. Of ze nu voor de klas staan, tekstschrijver zijn of romans schrijven voor de kost, de Leidse neerlandici zijn na hun studie in de meest uiteenlopende beroepen terecht gekomen. In de rubriek Uit het veld komen de Leidse alumni aan het woord over hun carrière en beroep. Wat hebben ze na hun studie gedaan en welke rol speelt de studie Nederlands daarbij? In deze aflevering: Eveline de Bruin, the singing teacher.

Toen ik elf jaar was, nog lang voordat ik ooit had kunnen vermoeden dat ik later in Leiden neerlandistiek zou gaan studeren, besloot ik dat ik mijn leven zou gaan wijden aan het schrijven van popsongs op mijn gitaar. Ik herinner mij het moment nog goed; ik zat in de vijfde klas van de lagere school en het was pauze. Ik zat op een hekje langs het schoolplein te denken aan mijn eerste speelgoedgitaar, die ik kort daarvoor voor mijn elfde verjaardag had gekregen. Het ding telde weliswaar slechts vier snaren en ik geloof niet dat er een behoorlijk klinkend akkoord uit te halen viel, maar mijn besluit stond vast: ik zou songwriter worden. De reden voor dit 'plotselinge' besluit was dat ik in de platenkast van mijn ouders de verzamelp lp *Love songs* van de Beatles had ontdekt. Ik zong mee in fonetisch Engels, zonder dat ik echt idee had waar Lennon en McCartney het nu precies over hadden, maar het was lyriek, het was gevoel en het was de wereld waarin ik wilde zijn.

Natuurlijk was dit een 'kinderdroom'. Dat er praktisch gezien allerlei obstakels en onmogelijkheden waren op de weg naar een carrière als 'recording and selling artist', daarvan had ik nog geen weet. Ik maakte liedjes op mijn kamertje en liet ze aan niemand horen. Ik wilde stiekem wel naar het conservatorium, maar ik durfde op mijn achttiende – een VWO diploma vers op zak – nog geen auditie te doen. Ik denk achteraf dat ik onbewust op zoek was naar inspiratie, levenservaring en thema's om over te schrijven. Deze vond ik toen ik het loopbruggetje van het LAK-gebouw (dat nu alweer anders heet) overstak naar gebouw 1167. Het waren toch vooral de colleges van Peter van Zonneveld die appelleerden aan mijn romantische geest. De citaten van Willem Bilderdijk vlogen mij om de oren. Al dat overdreven taalgebruik, al dat pathetische gejammer en geklaag afgewisseld met flarden van vurige vaderlandse trots, al dat geëxalteerde bezingen van de schrale realiteit en het intensiveren van het gevoel, dat is toch vooral wat veel songwriters doen in hun muziek. Uiteindelijk schrijf je toch vooral voor jezelf, en hoop je daarnaast dat het een ander ook iets doet....

En dan waren er natuurlijk de culturele avondjes van het NNP. De Open Podia gaven je de gelegenheid een deel van jezelf te laten zien dat niet dagelijks aan de oppervlakte kwam. Stoere docenten droegen gevoelige poëzie voor. Ik denk dat ik deze jaren nodig had om mij voor te bereiden op de 'echte' wereld.

Na mijn afstuderen in 1997 (scriptie over een deel van de ballingschap van Willem Bilderdijk) wist ik dat ik mijn leven nog een extra draai in de richting van de muziek diende te geven. Om toch zoveel mogelijk tijd te hebben voor mijn passie, ging ik freelance NT2-les geven op een taleninstituut. In de praktijk kwam dit neer op het geven van Nederlandse les aan mensen uit de hele wereld, om direct aansluitend van 22.00 tot 01.00 uur op te treden in de Irish Pub. Het leverde mij zowel op het taleninstituut als in de bar de bijnaam 'The singing teacher' op, omdat na tien mijn leerlingen gezellig meegingen om naar mijn optreden te kijken en nog een biertje te drinken. Het was een leuke tijd, maar in optredens in de kroeg zit geen toekomstperspectief. Ik vond dat het tijd was voor een volgende stap in mijn carrière. Juist op dat moment werd ik toegelaten op de Rockacademie in Tilburg om daar songwriting te komen stude-





ren. Het componeren van tekst en muziek voor popmuziek bleek tot hoofdvak te zijn gepromoveerd op deze hbo-instelling. Daar wilde ik meer van weten.

Vanaf het eerste moment dat ik tussen de jonge en oude rockers rondliep, vond ik het fascinerend. Als neerlandica dring je toch door in een hele andere wereld, waarin totaal geen gebrek is aan jonge getalenteerde musici die heel hard, heel snel en vooral technisch heel perfect hun instrument bespelen. Nu speel ik zelf heus ook wel aardig gitaar, maar ik had al snel door dat de muziekwereld

er één is van moordende concurrentie, en dat je dus vooral moet doen waar jij goed in bent en alle anderen juist niet. Als neerlandica vind ik het heel gewoon om tien uur over een tekst te doen en daarbij veelvuldig te schrappen, te schrijven en te herschrijven. Ik viel van de ene verbazing in de andere toen keer op keer bleek dat mijn medemuzikanten vaak geen enkel idee hadden waar de tekst van een nummer nu precies over ging, ook al hadden ze het al honderd keer gespeeld. Hoezeer ik ook van muziek houd, het gaat mij toch altijd om de betekenis van een song, en daarbij neemt de songtekst een centrale plaats in. Toen ik dit in de gaten kreeg, ben ik mij meer op tekstschrijven gaan richten binnen de muziekwereld. Een van mijn docenten, Ferdi Lancee (beter bekend als de schrijver van de VOF de Kunsthit *Suzanne*), stelde mij voor aan het Nederlandstalige duo Velders en Duvivier. Op dit moment is er een co-writing sessie gepland, iets wat heel normaal blijkt te zijn in de popmuziek. Veel hitsongs blijken bij nader onderzoek geschreven te zijn door meerdere auteurs. Niet omdat songwriters geen liedjes op eigen kracht kunnen schrijven, maar juist omdat een song vaak sterker wordt als de één naar de muziek kijkt en de ander naar de tekst. Popsongs zijn dynamische creaties en ik heb ze altijd een volwaardige kunstvorm gevonden. Het is mooi om te zien dat ze die erkenning ook steeds meer krijgen.

En ja, natuurlijk blijft de muziek een onzekere branche. Daarom is het juist zo fijn dat ik er niet financieel afhankelijk van ben. Ik heb immers ook een 'echt vak' geleerd!

Eveline de Bruin



7U [7u.nl]

**DIGITAL
Handmade
ORIGINALS**

DE Makers van
.nvp-plaza.nl
 .mfr-sdr.nl
.ketel1.nl

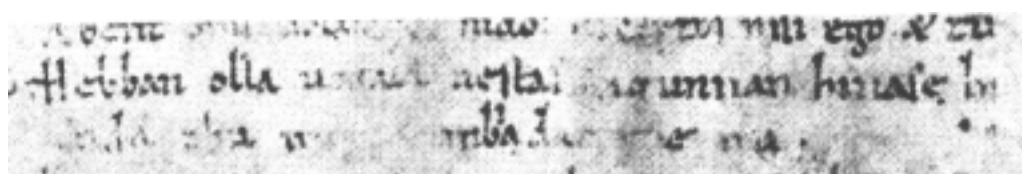
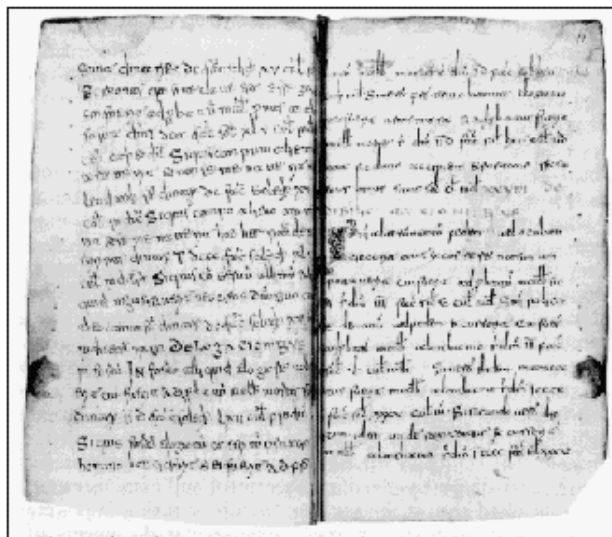
en nog **VEEL** en **VEEL meer**

3D
HTML
Content Management Systems
WWW
CD-R
Flash
DTP
PHP/MYSQL
DVD

Nieuw: Oudnederlands

De traditie wil dat we aan het eind van elk jaar van verschillende kanten worden bestookt met lijstjes nieuwe woorden, vrijwel zonder uitzondering samenstellingen en afleidingen die actuele zaken benoemen. Nieuwe woorden, minstens zo origineel als *peutermobieltje*, *kloonkat* en *tsunamiwees* (uit de oogst van 2005) zijn echter ook helemaal aan de andere kant van de levenslijn van het Nederlands te vinden: in het West-Frankische dialect dat tussen 500 en 1200 in onze gebieden werd gesproken, en dat we daarom nu Oudnederlands noemen. Het zijn dan nieuwe woorden in een heel andere zin: ze zijn vroegtijdig van het toneel verdwenen en dus nooit eerder in een woordenboek van het Nederlands beschreven.

De redactie van het Oudnederlands Woordenboek, een project van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (zie het kader op de volgende pagina), beschrijft al deze 'nieuwkomers' zoals *hupila* (dit zou Nieuwnederlands *heupel zijn, 'wang'), *hirnbein* (*hirnbeen 'hersenpan, schedel'), *hosk* (*hos 'spot'), *musila* (*meuzel 'zak'), *entisk* (*entisch 'oud') en samenstellingen als *thiedokunni* (*dietetkunne 'geslacht, mensheid') en *disksethal* (*diszetel 'zitplaats aan tafel'). Sommige verdienen beslist rehabilitatie. Neem *kuosmero* (*koesmeer), dat 'boter' betekent: een broodje met koesmeer moet toch authentiekere smaken dan een met geleende *boter*. Zo niet, dan zouden we daar toch eens lekker over willen *wuopen* (*woepen 'klagen'). Behalve deze nieuwelingen bewerken de redactoren duizenden woorden die tot de dag van vandaag deel zijn blijven uitmaken van onze woordenschat: *blunt* (blond), *swart* en *moi*, *jengilon*, *kwetson* en *clagon*, *navalo* (navel), *kela* en *ruggi*, *gewalt* en *angust* (angst).



Marijke Mooijaart is sinds haar studie Nederlands in Leiden verbonden aan het eveneens Leidse Instituut voor Nederlandse Lexicologie, waar ze ook haar promotie-onderzoek deed. Dit resulteerde in de *Atlas van Vroegmiddelnederlandse Taalvarianten* (1992). Ze bleef zich als redacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en vervolgens van het *Oudnederlands Woordenboek* bezighouden met de woordenschat van de oudere taalfasen. Daarnaast was ze en is ze nu weer als docent Historische taalkunde werkzaam bij de opleidingen Nederlands en Dutch Studies.

Materiaal

De redactie ontleent deze woorden aan het overgeleverde materiaal uit de bovengenoemde periode en het gebied dat in het zuiden door het Frans wordt begrensd, in het noorden door het Fries en in het oosten door het Saksisch en het Oudhoogduits. Afgezien van die afbakening, waaraan veel

onzeker is, zijn er nog enkele andere problematische kanten aan de beschrijving van onze oudste taalfase.

Spijtig en ook lastig is dat er maar zo weinig is overgeleverd. We kennen als grote teksten de *Mittelfränkische Reimbibel*, de *Leidse Williram* – Leids, omdat het handschrift uit ca. 1100 in de Leidse Universiteitsbibliotheek bewaard wordt –, en de *Wachten-donckse Psalmen*. De overleveringsgeschiedenis van deze laatste tekst is bepaald spectaculair:

de 10^e-eeuwse tekst is in de 16^e eeuw onder ogen gekomen van de geleerde Lipsius (de Lipsius van ons Faciliteitengebouw), die er toen al het belang van inzag en kopieën liet maken. Handschrift en kopieën zijn echter verloren gegaan, maar ons resten wel flinke fragmenten en woordenlijsten die waarschijnlijk op die Lipsius-kopieën gebaseerd zijn.

Naast deze teksten zijn er nog kleinere fragmen-

ten, zoals het bekendste zinnetje *Hebben olla vogala* ... , en het oudste zinnetje: *Maltho thi afrio lito* ('Ik zeg je: ik maak je vrij, halfvrije') (Lex Salica, 6^e eeuw). Verder bijvoorbeeld runen-inscripties en heidense rituele formules, en ten slotte de glossen en namen. Ondanks de beperkte overlevering is een beschrijving van dit woordmateriaal om meerdere redenen van groot belang.

Cultuurhistorie

Zo is er de cultuurhistorische informatie: Oudnederlandse woorden als getuige van voorbije tijden. Deze informatie is uiteraard afhankelijk van de bron. De *Williram* noemt de *nîroukhuvel* 'wieroekheuvel' ofwel 'heuvel met wieroekbomen beplant', niet omdat die het Oudnederlandse landschap sierde maar het bijbelse. Wel duidelijk tot de leefwereld van onze voorouders horen begrippen die voorkomen in de *Lex Salica*. Deze Latijnse wetsteksten die teruggaan tot de zesde eeuw bevatten korte zinnetsjes en woorden in de volkstaal, die, als ze eenmaal geïdentificeerd zijn, iets van de samenleving van toen blootgeven: de *bierban* ('bierbelasting') en de *wisarm* (*wijsarm 'soort steekwapen', een naam waarin de wijzende arm een rol speelt), en ook de *quinto* en *quintuc* 'schandknaap', waarin we het eigentijdse *kont* kunnen herkennen. In deze categorie valt ook het namenmateriaal, zoals toponiemen (plaatsnamen) die landschapselementen bevatten en persoonsnamen die laten zien dat er ook toen mensen rondliepen die aan de stevige kant waren, getuige de toenaam van Hugo Moca: *mokeke* betekent 'stuk, brok'.

Taalkunde

Uiteraard kunnen we de bekende voorbeelden vinden die onze klankwetten illustreren: *mûs* (muis) en *tûn* (tuin), met in het Oudnederlands nog een *oe*-klank die later tot *uu* wordt en weer later tot *ui*. Wat de woordvorming betreft: er zijn veel nog steeds gebruikelijke procédés: samenstellingen en afleidingen als *dekhut* (dekhuid), *starklîk* (sterklijk) en *magatogo* dat letterlijk 'jongensleider' betekent, dus 'opvoeder'; vergelijk *heritogo* ('hertog'; letterlijk 'legerleider'). Daarnaast zien we patronen in wording zoals de voornaamwoordelijke bijwoorden (*dar ût*) en samengestelde werkwoorden (*nether gân*): nog één woord of al twee woorden? Morfologie en ook syntaxis van onze oudste taal-



fase komen zo in een scherper licht te staan. Verrassend zijn de valse vrienden, woorden die 'hetzelfde' lijken maar een andere betekenis hebben. *Stinkon* is pas later 'vies ruiken' geworden: in de *Williram* hoort het nog tot de aantrekkelijke eigenschappen van de geliefde. Het werkwoord *nieton* heeft niets te maken met ons nietapparaat en ook niet met het negatiebijwoord, maar alles met *genieten*. En een *muntswelli* (*mondzwell) is geen akelige mondkwaal, maar verwijst naar een gedenkmunt.

Digitaal woordenboek

Het ONW wordt als elektronische database vervaardigd. Dit houdt in dat de gegevens van elk woord systematisch per informatiecategorie opgeslagen worden, en in verschillende vorm opvraagbaar zullen zijn. De gebruikers zullen bijvoorbeeld per woordsoort kunnen zoeken, of alle woorden met een bepaald affix verzamelen. De digitale werkwijze sluit niet uit dat er een gedrukte publicatie komt. Hoe het zij, voor de lexicograaf maakt het in principe weinig verschil, alleen is het niet meer nodig zoals voorheen om de woorden in alfabetische volgorde af te werken: hij kan nu ook samenhangende clusters bewerken zoals *trôst* en *ontrôst* of alle namen van maanden.

Marijke Mooijaart



Het *Oudnederlands Woordenboek* (ONW) is een project van het Leidse Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) en staat onder hoofdredactie van dr. Tanneke Schoonheim. Het INL legt elektronische woordverzamelingen van het Nederlands aan en maakt op basis daarvan wetenschappelijke beschrijvingen in de vorm van woordenboeken. Zo zijn niet lang geleden het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek* en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* voltooid. Ook werkt men aan de koppeling van de verschillende historische woordenboeken en teksten. Voor meer informatie: www.inl.nl, met uiteraard alles over het ONW. Wie geïnteresseerd is in een stage bij het ONW kan contact opnemen met de redactiesecretaris: wortel@inl.nl.

Bedriegen en bedrogen worden

Indische en Kaapse stof in Haarlemse klugt

*Want dit zal door de stat heen gaan:
dat Jan, genaamt onder de deecken,
hem laat verleyen en bepreecken
van een lantloopster, wel bekend.*

Als je je zo hebt laten misleiden als Jan, zit er nog maar één ding op: met de eerste de beste trekschuit de stad verlaten en je echtgenote laten bedruipen door haar *pol* (vrijer). Arme Jan. Hij dacht het zo goed voor elkaar te hebben. Hij zag zichzelf al *rijklijk leven als een heer met een speeljacht op het meir en een hofstee, wel gelegen*. Helaas gaat het allemaal aan zijn neus voorbij nu hij zich heeft laten beetnemen door de *quackzalfter* Stijn.

Ach ja, zo gaat dat als je personage bent in een zeventiende-eeuws kluchtig blijspel.

Bedriegen en bedrogen worden; in dat opzicht bevat *Jan onder de deecken* weinig nieuws. Lourens van Elstland, de schrijver van deze Haarlemse *klugt*, gebruikte ook veel andere traditionele elementen. Gaat het hier dan slechts om een doorsnee Nederlandse klucht? Volgens de inleiders zou dat inderdaad zo zijn zonder de monologen die Van Elstland toevoegde. Deze bevatten namelijk Indische en Kaapse stof die vermoedelijk voor het eerst in een Nederlandse klucht ter sprake komt. In een aantal monologen wordt het gedrag van Europeanen in Indië aan de kaak gesteld. Zij hebben volgens Van Elstland vaak een dubieuze achtergrond en weten zich in de kolonie ook niet altijd te gedragen. Daarnaast leert de schrijver zijn publiek ook nog het een en ander over de kwaliteiten van het hedendaagse kantwerk, over het optreden van Willem III in Engeland en over de status van een scheepskok.

De klucht zelf is niet bijzonder. Het geheel doet wat rommelig aan. De meeste monologen staan los van de intrige en daardoor is de lijn van het verhaal moeilijk te volgen. Wat echter zeker de moeite waard is, is de prachtige oude taal. *Wie heeft zijn leven oyt een haan dat op een preeckstoel horen preeken?*

Jan onder de deecken is voorzien van een inleiding en uitgebreid commentaar. Het stuk wordt vergele-

ken met ander Nederlandstalig toneel in Indië uit die tijd, de literatuur waar het door beïnvloed is, wordt besproken en de herkomst van het handschrift krijgt ook veel aandacht. Waarom verdient deze klucht eigenlijk zo'n uitgebreide bespreking?

Dat is mij niet helemaal duidelijk, maar Karel Bostoën, een van de inleiders, is overtuigd van de waarde van het werk. 'Het is, voor zover wij weten, het oudste kluchtig blijspel dat uitlatingen bevat over het leven in Indië. Je kunt er natuurlijk aan voorbijgaan omdat het geen grote literatuur is en Van Elstland kan zich ook zeker niet meten met iemand als Vondel. Maar toch schrijft die man binnen dat Indische kader heel goed. Hij schrijft een natuurlijke, levendige spreektaal en dat kom je verder niet vaak tegen. *Jan onder de deecken* is rommelig, maar het zijn eigenlijk allemaal flarden werkelijkheid en dat is uitermate interessant. Ook de bronnen waaraan Van Elstland ontleend heeft, zijn bijzonder.

Het stuk gaat voor een deel terug op de *cluyt van de Deecken-springer*, een zestiende-eeuws rederijersstuk uit Haarlem waarvan men dacht dat het niet overgeleverd was. Dankzij Van Elstland en een stevig staaltje filologisch vakwerk is deze tekst nu achterhaald.'

Bostoën vertelt enthousiast verder: 'Je ziet dat het goud is. Het is volkomen uniek materiaal. Als er een bom valt op de Bibliothèque Nationale (daar ligt het handschrift – M. Bakker), heb je niks meer. Dan kan geen mens meer weten hoe onze letterkunde in Indië er in haar begintijd uit heeft gezien; voor mij is dat een onverdraaglijke gedachte. Door Van Elstland uit te geven, blijft hij bestaan.'

Lourens van Elstland, *Jan onder de deecken. Een Haarlemse 'klugt' geschreven te Batavia rond 1690*. Naar het handschrift in de Bibliothèque Nationale te Parijs voor het eerst uitg., toegel. en van een inl. en comment. voorzien door Karel Bostoën, Marja Geesink en Mary Zijlstra. Leiden: KITLV, 2005. ISBN 9067182575. Prijs: Eur 19,90

Marjon Bakker



Metaal *sprak* Karel Bostoën over Jan onder de deecken en we namen de gelegenheid te baat om hem te vragen hoe het met hem gaat.

U bent vorig jaar met FPU gegaan. Hoe bevalt het om met ‘pensioen’ te zijn?

Ik ben eigenlijk nog steeds met dezelfde dingen bezig. Het kost tijd om los te maken; het is een langzaam proces. Het lesgeven mis ik niet omdat tijdens de studie het filologische handwerk onvoldoende de ruimte krijgt. De studie is naar mijn smaak te zeer uitgekleet, schraal. Studenten leren niet meer om echt diep te gaan en lijken dat vaak ook niet te willen. Ik begeleid nog wel promoties. Het pensioen bevalt goed. Met mijn gezondheid gaat het ook veel beter dan vorig jaar en daar word je optimistisch van.

Blijft u de komende tijd Van Elstland bestuderen?

Zeker. Ik ben bezig met gedichten van Van Elstland. Hij heeft bijvoorbeeld een schitterende bewerking gemaakt van de klaagliederen van de profeet Jeremias. Verder werk ik onder meer aan een standaardeditie van *De min in het Lazarushuis* van Focquenbroch. Dit blijspel is een bewerking van *Los locos de Valencia* van Lope de Vega, de beroemdste Spaanse toneelauteur. Het gaat over gekken en over mensen die onderduiken in het gekkenhuis en doen alsof ze gek zijn. In feite zijn ze verliefd op elkaar of op een ander die van niets weet. Prachtig.

INGEZONDEN BRIEF

Beste meneer Damen,

In de vorige editie van *Metaal* stond een column van uw hand. U schrijft dat alles tegenwoordig beter is dan vroeger, maar dat u toch nog wat mist in de Leidse neerlandistiek. U zegt hoge studentenaantallen te missen, mensen die meer buiten hun studie doen. Bovendien mist u leven in de brouwerij. U waagt zich zelfs af te vragen of de student wel meer doet dan bier drinken en studeren.

Of de studentenpopulatie van nu grote namen zal voortbrengen, valt nog te bezien. Onze bloeitijd komt nog. Ook de mensen die u noemt, waren nog geen hoogleraar of schouwburgdirecteur toen ze twintig waren. Het lijkt er bovendien op dat u achter uw bureau in de universiteitsbibliotheek een paar dingen over het hoofd heeft gezien.

Onze generatie is hoe dan ook veel minder talrijk dan de uwe. Wanneer er minder mensen zijn, is het logisch dat er minder studenten Nederlands zijn, hoewel we vorig jaar de 72 haalden.

U roept om studenten die iets doen naast de studie en om literaire blaadjes... Kent u de studievereniging Nieuw Nederlands Peil (NNP) eigenlijk wel? Genoeg mafkezen daar, genoeg studenten die het niet bij studeren alleen laten. Er worden lezingen georganiseerd en een symposium waar studenten en docenten vertellen over hun onderzoek. Bovendien verschijnen er elk jaar twee edities van ons literaire tijdschrift *HoogWater*. En wat te denken van het jaarlijkse Open Podium waar studenten gedichten voorlezen en verhalen? De eerste drie prijswinnaars van de Mare Kerstverhalen wedstrijd waren neerlandici. Bovendien lopen onze studenten stage bij kranten, persagentschappen en uitgeverijen.

Ik nodig u van harte uit eens met mij mee te gaan naar een activiteit van het NNP. U zult zien dat er vele leuke, slimme, energieke, scherpzinnige, filosofische, veelbelovende studenten zijn. Goed, u zult merken dat het heel andere studenten zijn dan de studenten van twintig jaar geleden. We moeten omgaan met prestatiebeurzen, bachelors, masters, en we mogen niet meer acht jaar over onze studie doen. Maar binnen deze marges doen we wat we kunnen. We zijn nog even energiek en veelbelovend. En feesten kunnen we zeker.

En er zit goddank geen Bart Chabot tussen.

Caryn 't Hart, voorzitter NNP



Met 38,9° Celsius omaritis onder de wol

Het boekje vormt de neerslag van een op 27 mei 2005 te Leiden gehouden symposium over de receptie van Perzische poëzie in de Nederlandse literatuur. Het betreft een inhaalslag ten opzichte van ons omringende landen als Frankrijk, Engeland en Duitsland waar de invloed van de Perzische op de eigen literatuur al eerder en systematischer is bestudeerd. Emeritus hoogleraar Perzisch te Leiden J.P.T. de Bruin draagt twee artikelen bij. Het ene betreft een beschrijving van een zoektocht naar de antecedenten van ene Hocéyine-Azad – hij vertaalde een groot aantal Perzische kwatrijnen van onder meer Omar Khayyam in het Frans. Het andere is een mooi inleidend overzichtsartikel over Perzische teksten en auteurs in de Nederlanden vanaf de zestiende eeuw tot nu.

Een aantal van die teksten en auteurs is vervolgens onderwerp van meer indringender studie, waarbij het licht vooral op de twintigste eeuw is gericht. Gabriëlle van de Berg buigt zich over *Perzische kwatrijnen* (1964) van Jan Spierdijk, terwijl Leopold-kenner Dick van Halsema de invloed van Omar Khayyam op de denkwereld – het ‘systeem’ – van deze Rotterdamse leraar klassieke talen onderzoekt. Ook P.C. Boutens heeft zich, zoals Marco Goud laat zien, uitvoerig met Khayyam bezig gehouden getuige zijn *Rubaiyat Honderd kwatrijnen van Omar Khayyam* (1913) en *Oud Perzische kwatrijnen* (1926 en 1930). Wiel Kusters gaat vervolgens in op het gedicht ‘Oosters’ (1954) en de bundel *Perzische Suite* (1959) van de Limburgse dichter Pierre Kemp. Het betreft gedichten die Kemp schreef naar aanleiding van zijn langdurige contacten met de Maastrichtse dermatoloog en oriëntalist E.F. Tijdens.



vatbaar te zijn geworden. Daar las hij

De wereld gaat en gaat, als lang na dezen
mijn roem verging, mijn kennis hooggeprezen.
Wij werden voor ons komen niet gemist,
na ons vertrek zal het niet anders wezen.

Het boekje als geheel zit doortimmerd in elkaar, omdat alle artikelen bijzonder goed op elkaar betrokken zijn. Als lezer word je steeds intenser met de Perzische muze in de polder geconfronteerd. Zo zeer zelfs dat je aan het slot van Biegstraten opstel zelf lichtelijk geïnfecteerd bent en met 38,9° Celsius omaritis onder de wol wil kruipen. Met een Nederlandstalige editie van Khayyams kwatrijnen als antibioticum.....

Berry Dongelmans



Marco Goud & Asghar Seyed-Gohrab (red.), *De Perzische muze in de polder. De receptie van Perzische poëzie in de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2006. 200 p. ISBN 90 5170 696 0; Prijs: Eur 18,50.



Bedriegen en bedrogen worden

Afgelopen voorjaar heeft Joost van Driel zijn proefschrift *Prikkeling der zinnen. De stilistische diversiteit van de Middelnederlandse epische poëzie* verdedigd. Een korte samenvatting.

Stilistiek in de middeleeuwen

Het onderzoek van Van Driel heeft tot doel om de stilistische variatie die optreedt in Middelnederlandse epische poëzie te beschrijven. Het idee is dat kennis van deze verschillen bijdraagt aan ons begrip van literaire teksten uit de middeleeuwen. Waarom vindt men *Van den vos Reynaerde* een mooie tekst?

Van Driel richtte zijn onderzoek op vijf elementen die kenmerkend zijn voor het begrip 'stijl' en keek vooral of het verschil in stijl genoeg verklaard kon worden in het licht van het genre van de tekst. Een van deze elementen is de rijmtechniek. Welke soorten rijm kunnen onderscheiden worden in het Middelnederlands en wat is het nut van rijm? Een volgend element is vervolgens de omslachtigheid van formuleren. Daarna komen de herhalingsfiguren aan bod. Vergelijk maar eens de *Moriaen* met al zijn herhalingen en overbodigheden met de *Roman van Lanceloet*. Een vierde element van het onderzoek bedraagt de conversaties. Zo legt Pieter Vostaert zijn personages grove scheldwoorden in de mond, terwijl Penninc hen juist veel hoofser laat spreken. Als laatste heeft Van Driel gekeken naar het gebruik van stilistische effecten. Neem als voorbeeld het mooie kruidige formuleren in *Van den vos Reynaerde*, dat leidt tot allerlei vormen van dubbelzinnige beeldspraak.

Het blijkt al snel dat de invloed van genre geen verklaring vormt voor stijlverschillen. Er komen immers grote verschillen voor in teksten die tot hetzelfde genre behoren en aan de andere kant zijn er ook veel stilistische overeenkomsten tussen verschillende genres. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat stilistische kenmerken direct vertaald worden, maar ook de invloed van de bron-

tekst blijkt relatief klein te zijn. Dit is vooral te zien aan de grote stilistische diversiteit van verschillende afschrijvingen van dezelfde brontekst. Kan het verschil in stijl dan verklaard worden aan de hand van de 'Ars Poeticae', de retorische functie van de tekst? Maar ook voor deze invalshoek is de bewijslast onvoldoende en onduidelijk. Het blijkt uiteindelijk dat het de auteur is die een grote invloed heeft op het verschil in stijl. Een probleem is wel dat we niet met zekerheid kunnen zeggen in hoeverre een auteur meerdere stijlen beheerste en hoe subtiel hij hier gebruik van kon maken.

Van Driel houdt zich niet bezig met een inhoudelijke interpretatie van de verhalen, maar richt zich op de opbouw van de rijmdichten en welke effecten de keuze in de opbouw en stijl sorteren. Het promotieonderzoek draagt bij aan inzicht in welk licht stilistische verschillen gezien kunnen worden en welke invloeden ze hebben op de lezer.

Rob Counet



Joost van Driel: *Prikkeling der zinnen. De stilistische diversiteit van de Middelnederlandse epische poëzie*. Leiden, 2006.



Twee kwatrijnen

Omar Khayyam

Een fles met medicijn, twee warme kruiken,
Mijn dekens die 'k gelukkig niet kan ruiken,
En u met natte doeken nevens mij –
Meer kan ik hier voorlopig niet gebruiken

(Bewerking Thomas Slackenmeel)

Ik scheidde; onverstand was allerwegen,
van al mijn parels werd niet één gереgen.
De dwazen! honderd dingen nooit beseft
en nooit bereikt, zijn in mij doodgezwegen

(Vertaling J.H. Leopold)

